

JADIDLAR TA’LIMIDA MILLIYLIK VA ISLOMIY QADRIYATLAR

Yunusov Otabek Ma’rufjonovich

Osiyo xalqaro universiteti magistri

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Mahmudxo‘ja Behbudiy shaxsining Jadidchilik harakatidagi o‘rni, uning ta’limga, milliy uyg‘onishga va islomiy qadriyatlarni zamonaviylik bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan faoliyati tahlil qilinadi. Muallif Behbudiy tomonidan tashkil etilgan maktablar, matbuot ishlari, dramaturgiya va ma’rifiy kurashlari orqali xalq ongini uyg‘otish, ilm-fanga qiziqishni oshirish, milliy g‘urur va ma’naviy tiklanishga qaratilgan harakatlarini ochib beradi. Shuningdek, Behbudiy qarashlarining bugungi zamonaviy ta’lim va ma’naviy tarbiyada tutgan o‘rni va dolzarbligi yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Jadidchilik, Mahmudxo‘ja Behbudiy, milliy ta’lim, islomiy qadriyatlar, ma’rifatparvarlik, milliy uyg‘onish, yangi usul maktablari, “Oyna” jurnali, diniy-ma’rifiy islohot, zamonaviylik va an’ana uyg‘unligi.*

XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda yuzaga kelgan Jadidchilik harakati milliy o‘zlikni tiklash, xalqni ma’rifat bilan uyg‘otish va zamonaviy ta’lim asoslarini joriy qilish orqali jamiyat taraqqiyotini ta’minlashni maqsad qilgan yurtparvar ziyolilar harakati bo‘lgan. Jadidlar o‘z faoliyatlarida milliylik va islomiy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishga alohida e’tibor qaratganlar. Ular uchun bu ikki tamoyil – milliy o‘zlik va diniy-ma’naviy asoslar – bir-birini to‘ldiruvchi, mustahkamlovchi vosita bo‘lib xizmat qilgan. Jadidlarning ta’limga yondashuvi avvalo xalqning tili, dini va urf-odatlariga tayanar edi. Maktablar ochishda, o‘quv dasturlarini ishlab chiqishda ular mahalliy muhitni, xalqning ehtiyoj va mentalitetini inobatga olganlar. Shuning uchun ham ularning ta’lim tizimi bugungi kun ta’lim islohotlariga muhim ibrat va ilhom manbai bo‘la oladi.

Jadid maktablarida Qur’on o‘qitilishi, axloqiy saboqlar, diniy ilmlar bilan birga, matematika, geografiya, tarix, tabiatshunoslik, jahon sivilizatsiyasi haqida ma’lumotlar ham o‘rgatilgan. Bunda ular islomiy qadriyatlar – ilm olish, poklik, mehnat, rostgo‘ylik kabi tushunchalarni asos qilib olganlar. Shu bilan birga, bu qadriyatlar orqali xalqni zamonaviy fanlarga qiziqtirish, islohotlarga tayyorlashga intilganlar. Masalan, Mahmudxo‘ja Behbudiy o‘zining maktab va darsliklarida har ikki tamoyil – diniy asos va milliy g‘ururni uyg‘un tarzda ifoda etgan. Milliylikning asosiy ko‘rinishi esa – ona tilida ta’lim berish, o‘z tarixini o‘rganish, o‘z urf-odatlarini qadrlash orqali amalga oshirilgan. Jadidlar maktablarida o‘zbek tili asosiy o‘quv tili bo‘lgan, bu esa o‘sha davrdagi ruslashtirish siyosatiga qarshi turgan muhim mafkuraviy chora bo‘lgan. Jadidlar yosh avlod qalbida milliy g‘urur, tarixiy xotira va o‘z madaniyatiga muhabbat tuyg‘ularini uyg‘otishga harakat qilganlar.

Shuningdek, islomiy qadriyatlar jadidlarning ma’naviy-ma’rifiy faoliyatining markazida turgan. Ular islomni yuksak axloqiy-me’yoriy tizim deb bilganlar va bu tizimni ta’lim orqali yosh ongiga singdirishni zarur deb hisoblaganlar. Shu sababli, jadid maktablari faqat bilim beruvchi emas, balki tarbiya beruvchi muassasa sifatida faoliyat yuritgan.

15-Iyul, 2025-yil

O‘qituvchi shaxsiga katta talablar qo‘yilgan: u faqat ilmiy emas, balki axloqli, e’tiqodli, namunali inson bo‘lishi kerak edi. Jadidlarning bu yondashuvi bugungi ta’lim tizimi uchun ham dolzarbdir. Ayni paytda globallashtirish sharoitida milliy qadriyatlar va islomiy tamoyillarni saqlab qolish, ularni zamonaviy ta’lim mazmuniga uyg‘unlashtirish – eng muhim vazifalardan biridir. Jadidlarning tajribasi – ta’limda milliy o‘zlikni mustahkamlash, islomiy qadriyatlarga asoslangan ma’naviy-axloqiy tarbiyani joriy qilish borasida boy ilmiy-ma’naviy meros sifatida chuqur o‘rganilishi lozim.

Mahmudxo‘ja Behbudiy (1875–1919) — o‘zbek xalqining ma’naviy-ma’rifiy uyg‘onishida muhim o‘rin tutgan, Jadidchilik harakatining eng yorqin vakillaridan biridir. U nafaqat ma’rifatchi va pedagog, balki siyosiy arbob, jurnalist, dramaturg, diniy olim va ijtimoiy islohotchi sifatida ham keng faoliyat yuritgan. Uning fikrlari, asarlari va amaliy ishlari bugungi o‘zbek jamiyatida milliy o‘zlikni tiklash, islomiy qadriyatlarni zamonaviy talablarga moslashtirish yo‘lida muhim o‘rnak bo‘lib xizmat qiladi.

Behbudiy faoliyatining markazida *ta’lim orqali millatni uyg‘otish* g‘oyasi turadi. Uning fikricha, xalqning orqada qolishi savodsizlik va johillik natijasidir. Shu bois u yangi usuldagi maktablar tashkil qilishga bosh-qosh bo‘lgan. Behbudiy o‘z maktablarida arab alifbosini zamonaviy usulda o‘qitish, hisob, geografiya, tarix kabi dunyoviy fanlarni joriy qilish orqali islomiy va milliy qadriyatlar asosida mustahkam bilim berishni maqsad qilgan. Ma’rifatparvar sifatida u o‘z g‘oyalarini keng ommaga yetkazish uchun matbuotdan keng foydalangan. 1912 yilda “Oyna” jurnalini nashr etgan va bu orqali diniy-ma’rifiy, siyosiy va ijtimoiy mavzularda chuqur maqolalar yozgan. Aynan shu nashrlar orqali u xalq ongini uyg‘otishga, milliy birlik va mustaqillik g‘oyalarini targ‘ib qilishga xizmat qilgan.

Behbudiy islom dini va milliy qadriyatlarni bir-biriga zid emas, balki uyg‘un deb qaragan. Uning fikricha, islomda ilm olish, adolat, tinchlik, mehnatsevarlik, insonparvarlik g‘oyalari mavjud bo‘lib, bu qadriyatlar zamonaviy taraqqiyotga mos tarzda talqin qilinishi kerak. U mutaassiblikka, ilmga qarshi kurashayotgan oqimlarga qarshi qat’iy turib, islomning asl mohiyatini – ma’rifat va ezigulik dini ekanini targ‘ib qilgan.

Mahmudxo‘ja Behbudiy shuningdek, dramaturgiya orqali ham xalqni uyg‘otishga harakat qilgan. Uning “*Padarkush*” nomli pyesasi o‘z vaqtida katta shov-shuvga sabab bo‘lgan. Bu asar orqali u axloqiy tanazzul, ilm va ma’rifatdan yiroqlikning halokatli oqibatlarini ko‘rsatgan. Bu orqali ham u o‘zining ma’rifiy kurashini davom ettirgan. Behbudiy o‘z faoliyatida siyosiy mustaqillik, o‘z taqdirini o‘zi belgilash huquqi, erk, adolat va tenglik g‘oyalarini ilgari surgan. Bu esa uni chor hukumatining quvg‘iniga olib kelgan. 1919 yilda u Turkiston hududida bosmachilar tomonidan shahid qilingan.

Bugungi kunda Behbudiyning ma’rifiy qarashlari nafaqat tarixiy xotira sifatida, balki ta’lim, ma’naviyat va davlat siyosatining tamoyillarini shakllantirishda muhim o‘rnak sifatida e’tirof etilmoqda. Uning hayoti va ijodi yoshlarga milliy g‘urur, ma’naviy uyg‘onish va ilmga muhabbatni singdirishda katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, jadidlarning ta’lim sohasidagi faoliyati – bu o‘z xalqining ertangi kuniga ishonch bilan qaragan, zamonaviy bilim va qadimiy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishga intilgan fidoyi ziyolilar harakati edi. Ularning bu yo‘ldagi sa’y-

15-Iyul, 2025-yil

harakatlari bugungi yosh avlod tarbiyasida ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi, balki yangicha mazmun bilan boyitilib davom ettiriladi.

ADABIYOTLAR:

1. Qori-Niyoziy, T. (1991). *O‘zbek ma‘rifatparvarlari*. Toshkent: Fan.
2. Rajabov, A. (2017). *Jadidlar merosi va ma‘naviyat*. Toshkent: Ma‘naviyat.
3. Shoniyozov, K. (2001). *Milliy uyg‘onish va jadidchilik harakati*. Toshkent: O‘zbekiston.
4. To‘ychiyev, B. (2019). *Mahmudxo‘ja Behbudiy va jadid maktablari*. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jadidlar merosini o‘rganish va targ‘ib qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. (2022).
6. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. (2005). *Jadidchilik* (10-jild). Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” nashriyoti.

Global
Science
Publication